

УДК 343

Orlov Y.V.

THE COMMITTER OF A CRIME OF ILLEGAL DESTRUCTION OF ELECTION DOCUMENTS AND REFERENDUM DOCUMENTS

Ю.В. Орлов

аспірант кафедри

кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ НЕЗАКОННЕ ЗНИЩЕННЯ ВИБОРЧОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ АБО ДОКУМЕНТІВ РЕФЕРЕНДУМУ

Постановка проблеми. Питання, що стосується суб'єкта злочину, передбаченого ст.158-2 КК України, важливі як для теорії кримінального права, так і для практики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблеми суб'єкта злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму присвятили свої праці І.О. Зінченко, П.П. Андрушко, В.П. Тихий, М.І. Мельник, В.І. Осадчий, М.К. Гнетнев, О.М. Готін, В.К. Матвійчук, І.О. Харь та ін. Проте, їх роботи мають фрагментарний характер і тому ця проблема не знайшла до цього часу комплексного дослідження.

Метою статті є дослідження суб'єкта злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму.

Основні результати дослідження. Проблема суб'єкта злочину загалом, а також суб'єкта діяння передбаченого ст. 158-2 КК України 2001 року, має певний теоретичний і практичний багаж у науці кримінального права [1, с. 137-147; 2, с. 18-20; 3, с. 58; 4, с.20; 5, с. 3-4; 6, с. 1-260; 7, с. 130; 8, с. 1-318; 9, с. 1-36; 10, с. 1-304; 11, с. 82-86; 12, с. 130-141; 13, с. 1-140]. Питання про суб'єкт злочину протягом багатьох років було дискусійним в теорії кримінального права. Зазначимо, що і на сьогодні в ряді моментів, які характеризують цей елемент складу злочину, немає єдності поглядів серед теоретиків. Суб'єктом злочину кримінальне право визнає фізичну осудну особу (людину), яка досягла до моменту вчинення певного злочину віку, з якого особа, що вчинила суспільно небезпечне діяння, заборонене кримінальним законом, і здатна понести за нього кримінальну відповідальність [14, с.348; 15, с.74]. Існує й таке визначення суб'єкта злочину — «це фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу може настати кримінальна відповідальність [16, с.86; 12, с.130].

Нам більше імпонує визначення суб'єкта злочину, яке запропоноване В.Я. Таційом та В.К. Матвійчуком, оскільки з нього чіткіше визначається вік кримінальної відповідальності.

Історичний аналіз законодавчого підходу до розуміння цього елемента складу злочину дає підстави стверджувати, що вітчизняний кримінальний закон завжди визнавав суб'єктом злочину виключно людину, зокрема до 1 вересня 2014 року, коли вже і юридичну особу буде можна притягнути до кримінальної відповідальності за деякі кримінальні правопорушення [17, с.4]. Тут необхідно зазначити, що вперше в КК України 2001 р. у ч.1 ст.18 дається законодавче визначення суб'єкта злочину: «Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого, відповідно до цього Кодексу, може настати кримінальна відповідальність» [18], а також сформульоване визначення спеціального суб'єкта – ч.2 ст.18 КК України: «Спеціальним суб'єктом злочину є фізично осудна особа, що вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність за злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа» [18]. Відсутність будь-якої ознаки загального, а для спеціального – ознак спеціального суб'єкта злочину виключає склад конкретного злочинного діяння й застосування до особи покарання. Ці вимоги стосуються і злочинів передбачених ст.158-2 КК України. Така значущість суб'єкта злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму потребує значної уваги до його дослідження і, зокрема, до класифікації суб'єктів.

Аналіз юридичної, філософської, медичної і психологічної літератури окреслив основні теоретичні й методологічні проблеми вчення про суб'єкт злочину в науці кримінального права. З дослідження цієї літератури видно, що під методологією розуміють, перш за все, звернення щодо принципів побудови, форм і способів науково-пізнавальної діяльності, вчення про структуру, логічну організацію, а також щодо методів і засобів цієї діяльності [19, с.164]. Виходячи із зазначеного, слід погодитися з думкою В.Г. Павлова, що методологія дає змогу представити вчення про суб'єкт злочину взагалі, а на нашу думку, і про суб'єкт досліджуваного злочину з історико-філософських, правових і теоретичних позицій, допомагає визначити найбільш перспективні напрями цього вчення, глибше пізнати логіку існуючих проблем, виявити і закріпити важливі пріоритети в їх дослідженні [8, с.12]. Тому ми переконані в тому, що потрібно в цій роботі зупинитися на деяких теоретичних і методологічних положеннях суб'єкта злочину. Крім того, досконале вирішення проблеми суб'єкта злочину, передбаченого ст. 158-2 КК України, неможливе без осмислення теоретичних і методологічних проблем дослідження суб'єкта злочину та дискусійних питань вчення про суб'єкт злочину.

Насамперед на цьому шляху дослідження зазначимо ще раз, що під методологією розуміють: вчення щодо принципів побудови, форм і способів науково-пізнавальної діяльності; вчення про структуру логічної організації, а також щодо методів і засобів цієї діяльності [20, с.164]. Термін «методологія» в літературі в широкому розумінні використовується як філософське вчення про методи пізнання [21, с.365-367]. У вузькому розумінні під методологією

розуміють сукупність пізнавальних засобів, розроблених на основі принципів загальної методології, що мають методологічне значення в конкретній сфері пізнання і практики [19, с.13-14]. Крім того, під методологією розуміють систему принципів наукового дослідження, оскільки методологія визначає, якою мірою зібрані факти можуть слугувати і відповідати об'єктивному знанню [22, с.24].

Маючи достатньо аргументовані визначення та підходи і провівши аналіз юридичної, філософської, медичної і психологічної літератури, окреслимо основні теоретичні й методологічні проблеми вчення про суб'єкт злочину в науці кримінального права, а також ті, що стосуються і суб'єкта злочину, передбаченого ст.158-2 КК України.

Виходячи з означеного вище, слід констатувати той факт, що формування цілої низки методологічних основ учення про суб'єкт злочину відносяться до теорій і правових поглядів І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля, А. Фейєрбаха, І.Г. Фіхте та інших дослідників права, які мали великий вплив на розвиток правової думки в Україні. Так у філософії І. Канта інтерес викликає: осмислення злочину і особи, що його вчинила; переконання, що злочин вчиняється за бажанням людини (за рішенням її волі); що суб'єкт злочину (як фізична особа) володіє свободою волі [23, с.137]. Натомість за кримінально-правовою теорією Г.В.Ф. Гегеля: злочинець – це не просто об'єкт каральної влади держави, а суб'єкт права, воля і мислення якого являють собою щось єдине, так як воля не що інше, як мислення, яке перетворює себе в наявне буття і при цьому наявність волі є загальною умовою інкримінування; осудність як властивість особи, що вчинила злочин, свідчить про те, що суб'єкт як мисляча істота, знав і хотів діяти певним чином [24, с.89-165]. А. Фейєрбах вважав, що злочин вчиняється не з чуттєвих спонукань, а із свавілля вільної волі (як дія вільної волі злочинця) [25, с.16-30]. І.Г. Фіхте наполягав на тому, що злочин залежить від свободи волі людини [26, с.165].

За дослідженнями А.А. Піонтковського, з якими слід погодитися, що кримінально-правові погляди І. Канта на проблему суб'єкта злочину були ідеалістичними, натомість це ж питання Г.В.Ф. Гегелем розглядалося по суті в сфері абстрактного права, а погляди А. Фейєрбаха були антиісторичними, тобто мали методологію критичної філософії [26, с.17].

Багато питань, в тому числі, що стосуються суб'єкта злочину, відображені у філософії І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля. І.Г. Фіхте, в подальшому розроблялися і досліджувалися різними правовими школами. Так, найвидатнішими теоретиками класичної школи кримінального права, що виникла в Європі у другій половині XVIII – початок XIX ст., поряд з А. Фейєрбахом були К. Біндінг (Німеччина), Н. Россі, О. Гарро (Франція). В Україні такий напрямок виник у XIX-XX ст. в особі професора А.Ф. Кістяковського, в Росії представниками цього напрямку були М.С. Таганцев, Н.Д. Сергієвський. Ця школа кримінального права базувалася на метафізичній, ніким і нічим не обумовленій свободі волі особі і відсутності кримінальної відповідальності неосудних. Протилежних поглядів дотримувалися представники антропологічної школи кримінального права, що виникла в кінці XIX ст. (засновники: Ч. Лоброзо, Р. Гарофало,

Е. Феррі та ін.) спираючись на методологію вульгарного матеріалізму і позитивізму, заперечуючи повністю вольову діяльність вони обґрунтовували вчення про злочинну людину. Іншими словами, вони стверджували, що злочини вчиняються, незалежно від суспільних умов, і як правило, природженими злочинцями. Представники соціологічної школи кримінального права (кінець ХІХ – початок ХХ ст.ст.) А. Прінс, І.Я. Фойніцький та інші виступили проти визнання свободи волі злочинця, наполягаючи, що його дії обумовлені соціальними факторами злочинності [22, с.30]. По суті вони заперечували інститути кримінального права, вчення про склад злочину, не проводили різниці між поняттями: «осудність» і «неосудність». Злочинне діяння розглядалось як вчинок розумної людини. Методологією цієї школи були філософія прагматизму і позитивізму. Вони вважали, що будь який злочин вчиняється фізичною особою (людиною). Якщо розглядати проблеми дослідження суб'єкта злочину з позиції методології теоретичних концепцій в українському і російському кримінальному праві, то не дивлячись на різне відношення дореволюційних вітчизняних криміналістів до філософських і кримінально-правових теорій, у більшості своїй вони були єдині, що суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, і виступали проти кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Проблема осудності і неосудності особи, що вчинила злочин, що є однією з основних у теорій кримінального права у відношенні суб'єкта злочину, вирішувались представниками різних шкіл по різному. Що ж стосується віку суб'єкта як однієї із його головних ознак, то дослідження зводилося до різних класифікацій злочинних елементів, або до розгляду їх вікових особливостей з позицій особистих особливостей злочинця. Звичайно, що вивчення свободи волі, осудності, неосудності та інших питань, що зв'язані з поведінкою людини в суспільстві неможливо обґрунтувати і вирішити окремо від проблеми суб'єкта злочину, з якою тісно зв'язані різні інститути кримінального права [27, 34-36].

В історичному аспекті, як нам уявляється, представляє інтерес методологічний і теоретичний аналіз суб'єкта злочину в кримінальному праві і кримінальному законодавстві в радянський період розвитку СРСР і її складової Української РСР. Як, на наш погляд, вірно вважає Ю.А. Красіков, що після жовтневої революції доктрина соціалістичного права увібрала в себе реакційні положення соціологічної школи права, перекрутивши багато в чому класичний напрямок [27, с.35]. У перші роки існування радянської держави увага до вивчення суб'єкта злочину зі сторони юристів майже не приділяється. Це було зв'язане з тим, що кримінальне законодавство потребувало кардинальних змін [8, с.18]. В цей період наука кримінального права з нових методологічних позицій стала вирішувати задачі з переосмисленням кримінально-правових теорій, у тому числі й тих, що стосуються суб'єкта злочину.

В радянський період значний вклад в розвиток теорій і методології з проблем суб'єкта злочину внесли вчені Я.М. Брайнін, В.С. Орлов, А.А. Піонтковський, А.М. Трайнін, І.І. Карпець, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова, Н.С. Лейкіна, Р.І. Міхеєв, В.Я. Тацій, С.С. Яценко,

П.С. Матишевський, О.Я. Светлов та інші. Але, в зв'язку з відсутністю в теорії кримінального права послідовного, стрункого вчення про суб'єкт злочину, вченими допускалися методологічні помилки в характеристиці його ознак. Традиційно суб'єкт злочину характеризувався у вигляді одного із елементів складу злочину [8, с.18]. На думку О.Ф. Шишова, в підручнику з кримінального права 1938 р. був допущений ще один методологічний прорахунок, який виразився в тому, що соціальна суть інституту вини розглядалася в розділі «Суб'єкт злочину» [22, с.87].

Загальновизнаною думкою є та, що висвітлення питань методології в кримінально-правовій літературі цього ж напрямку щодо суб'єкта злочину обмежувалося лише вказівкою авторів на діалектичний матеріалізм як всезагальний метод наукового пізнання, а приватно – наукові методи були у затінку і потребували дослідження.

Важливе значення для розуміння теоретичних і методологічних проблем поняття «суб'єкта злочину» мало дослідження радянськими та сучасними фахівцями в галузі кримінального права філософського поняття свободи, волі в її матеріалістичному розумінні, а також ознак суб'єкта злочину як вік, осудність і неосудність.

В науці кримінального права, як зазначалося раніше, склад злочину є необхідною і достатньою підставою притягнення осудної особи, що вчинила злочин, з врахуванням встановленого законом віку до кримінальної відповідальності. Структурну основу складу злочину складає: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона [28, с.162]. В той же час А.М. Трайнін наполягав на тому, що суб'єкт злочину не може розглядатися в системі елементів складу злочину, так як людина не є елементом вчиненого нею злочинного діяння [29, с.191]. Позиція А.М. Трайніна не отримала широкого визнання серед теоретиків кримінального права. Було спірним в теорії кримінального права і твердження про те, що осудність і вік суб'єкта злочину не можна розглядати в якості ознак, що відносяться до складу злочину (А.Н. Трайнін, Б.С. Нікіфоров та ін.). На переконання Н.С. Лейкіної, включення осудності і віку до числа основних ознак суб'єкта не є перетворенням злочинця в елемент вчиненого ним злочинного діяння, а є можливість спробувати дати більшу об'єктивну і всебічну характеристику конкретного складу злочину [30, с.229-234]. Проте, на думку В.Г Павлова, з якою слід погодитися, така позиція Н.С. Лейкіної є сумнівною [8, с.19].

Важливою теоретичною основою в дослідженні суб'єкта злочину є вік, встановлений в законі, як обставина, що визначає настання кримінальної відповідальності за вчинене. Вік як ознака суб'єкта злочину, глибоко вченими практично не вивчена. Складність цієї проблеми зв'язана з тим, що вона зв'язана не тільки з природними, біологічними, але й соціально-психологічними властивостями людини, які мають враховуватися законодавцем при встановленні вікових меж для притягнення до кримінальної відповідальності. На певних історичних етапах вік, з якого наступала кримінальна відповідальність, встановлювався законодавцем по-різному. Достатньо низькі межі настання кримінальної відповідальності зберігалися тривалий час.

Загальна кримінальна відповідальність за чинним КК України настає з 16 років, хоча на практиці, і в теорії кримінального права це питання вирішується неоднозначно [18]. Справа в тому, що за деякі злочини, не оговорені в законі, кримінальна відповідальність може наступати з 18 років або з 25 років. Дане положення реалізується, коли мова йде про спеціальний суб'єкт злочину. В цьому зв'язку виникає необхідність привести в кримінальному законі конкретний перелік норм, що передбачають настання кримінальної відповідальності з 18 або з 25 років. Від віку, на нашу думку, залежить і структура складу злочину.

Одним із аспектів дослідження суб'єкта в теорії кримінального права є його осудність, тобто такий психічний стан, коли особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [14, с.204].

Важливою стороною дослідження суб'єкта злочину взагалі, і зокрема суб'єкта злочину, передбаченого ст.158-2 КК України є вивчення такого складного питання в науці кримінального права і кримінології, як співвідношення понять «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця», які іноді отожднюються. Методологічною основою дослідження цієї проблеми є як поглиблене вивчення самого злочинного діяння на різних етапах розвитку нашої держави, так і вдосконалення кримінального законодавства з метою більш ефективної боротьби зі злочинністю в тому числі і проти правосуддя. Поняття «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця», хоча і близькі, але не співпадають. Крім того, вони мають різний обсяг, а саме – поняття «суб'єкта злочину» вужче, ніж поняття «особистість злочинця» [8, с.23]. Поняття «суб'єкт злочину» ґрунтується на конкретних положеннях, сформульованих у кримінальному законі, і виходить із методологічних передумов філософських і кримінально-правових теорій [8, с.23], «Суб'єкт злочину» – це термін кримінально-правовий, який, швидше, визначає юридичну характеристику особи, що вчинила злочин, і відрізняється від кримінологічного поняття «особистість злочинця» [8, с.23], Натомість «Особистість злочинця» як більш об'ємне поняття, розкривається через соціальну суть особи, а також через складний комплекс ознак, властивостей, зв'язків, відносин, моральний і духовний світ, що характеризують її, взятих у взаємодії з індивідуальними особливостями і життєвими фактами, що лежить в основі злочинної поведінки [8, с.23].

Крім того, стосовно суб'єкта злочину також існує проблема його класифікації. Адже, як відомо, в юридичній літературі існують різні погляди на класифікацію суб'єктів злочину. Деякі автори стверджують, що ними можуть бути як приватні, так і службові особи [31, с.522; 12, с.131-141 т. ін.]. Другі вважають, що суб'єктами злочинів можуть бути будь-які особи [32, с.9]. Існує думка, що суб'єктом злочину можуть бути як громадяни, так і службові особи [33, с.42]. В теорії кримінального права суб'єкти злочинів також класифікуються на загальний і спеціальний [34, с.830-899; 10, с.120 та ін.].

Така суперечлива класифікація суб'єктів злочину, їх тлумачення в науці кримінального права та судовій практиці не може надати допомоги судам та правоохоронним органам у справі боротьби зі злочинними проявами.

Положення, що склалося, викликає необхідність більш поглибленого дослідження суб'єкта злочину і зокрема, суб'єкта злочину, передбаченого ст. 397 КК України. З цією метою перш за все звернемося до термінології, що використовується авторами для позначення суб'єкта конкретного злочинного діяння. Так В.Я. Тацій, А.А. Піонтковський, та ін., при визначенні суб'єкта злочину, що стосується злочинів проти виборчих прав використовують термін «приватна особа». Автор підтримує позицію В.К. Матвійчука, що поняття «приватна особа» не зовсім точно відображає той зміст, який названі автори йому намагаються надати [35, с.70]. Перш ніж зробити спробу пояснити свою точку зору про це поняття, слід відзначити, що в кримінальному праві зміст терміну «приватна особа» до цього часу не отримав розробки. Ним в дійсності автори існуючих підручників з кримінального права, курсів кримінального права, монографічної літератури, навчальних посібників і статей називають суб'єктів злочинів, що стосуються злочинів проти правосуддя. Про цьому не дають пояснення, на відміну від поняття «службова особа», якими ж ознаками повинна володіти приватна особа. Разом з тим, розробка ознак приватної особи має не тільки теоретичне, але й істотне практичне значення, на чому акцентував увагу В.К. Матвійчук [35, с.70], що і ми спробуємо аргументувати при визначенні суб'єкта злочину, передбаченого ст.158-2 КК України. Щоб отримати з цього питання більш або менш вичерпну відповідь, важливо дійсно дати тлумачення терміна «приватна особа», з'ясувати, який зміст в нього вкладається, і що власне під ним треба розуміти, як його треба аргументувати. Згідно «Словаря російського мови» С. Ожегова слово «частный, -ое» означає «являющийся отдельной частью чего-либо, не общий, не типичный. Личный, не общественный, не государственный» [36, с.717]. Близьке за значенням, хоча і більш вузьке тлумачення терміну «приватний» пропонує «Толковый словарь русского языка» В. Даля: «относящийся к части, общему, исключение» [37, с.583]. Деяко схоже розуміння дається терміну «приватний» Великим тлумачним словником сучасної української мови «Який належить окремій особі (особам); не державний, не суспільний. Який стосується окремої особи (осіб) особистий //перев., у сполуч. зі сл. життя. Не пов'язаний зі службовою або суспільною діяльністю, який не має офіційного значення... виконується поза державною службовою... який не перебував на державній службі... Приватним способом: а) неофіційно; б) для окремої особи або поза державною службою...» [38, с.926].

З існуючих тлумачень терміну «приватна», що є в словниках, звичайно ще не можна визначити ознаки приватної особи. Нам здається, що для цієї мети ще додатково, необхідно скористатися тими положеннями, що є в чинному кримінальному законодавстві (ст.364 КК України) як це робить В.К. Матвійчук у своїх роботах, а саме: ознаками службової особи, а також ознаками неслужбової особи, що даються в юридичній літературі. Порівнюючи указані ознаки й правові наслідки, що є на практиці, які відносяться як до службової особи, так і неслужбової, використовуючи для пояснення тлумачення терміну «приватна», що дається у словниках, спробуємо визначити ознаки суб'єкта приватної особи як суб'єкта злочину.

Найбільш прийнятими, на наш погляд, є визначення і обґрунтування ознак суб'єкта злочину через діяльність і функції суб'єкта [39, с.70-71], тобто функціональну діяльність такої особи. Зазначена позиція В.К. Матвійчука потребує лише певного уточнення, яке повинне мати таке наповнення: «крім діяльності і функцій суб'єкта (функціональної діяльності такої особи) ще необхідно в зазначеній динаміці врахування і відповідного статусу суб'єкта». Що ж стосується службових осіб, які дають вказівку на вчинення злочину або які його вчиняють особисто, то їх діяльність згідно ст.364 КК України відноситься до здійснення постійно чи тимчасово чи за спеціальними повноваженнями функції представників влади, чи місцевого самоврядування, а також до того, що вони обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування на державних чи комунальних підприємствах в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або виконують такі функції за спеціальними повноваженнями, якими особа наділяється повноваженим органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноваженим органом чи повноваженою особою підприємства, установи, організації, судом або законом тощо [40, с.79].

Суть однієї функції, як це зрозуміло, виражається в безпосередньому управлінні людьми, виробничими, виховними, організаційними або технологічними процесами [41, с.30-31; 42, с.491-495]. Друга – охоплює коло обов'язків, пов'язаних з розпорядженням і управлінням державним, колективним або приватним майном, засобами виробництва та ін. суб'єкта [43, с.62-63; 42, с.495]

У частини суб'єктів, як свідчить це дослідження, функції та статус службової особи відсутні. Слід погодитися з думкою, що неможливо дати всебічне і об'єктивне визначення суб'єкта злочину (в частині, що стосується неслужбової особи) без розкриття змісту виробничих і професійних функцій, а також статусу такої особи, які такий суб'єкт виконує під час вчинення злочину [43, с.80].

Ними є: 1) виробничі функції, в процесі яких відбувається процес виробництва; 2) професійні функції – відносно-постійний вид трудової діяльності, яка передбачає певну сукупність теоретичних знань, практичного досвіду і трудових навичок; 3) коло обов'язків такого працівника регламентується трудовим договором, контрактом, службовою інструкцією або іншими нормативно-відомчими актами [43, с.62-71].

Ми згодні з позицією В.К. Матвійчука, що поняття «приватна особа» і «службова особа» відноситься до різних систем відліку і їх (ці поняття) не можна порівнювати і протиставляти, а тому методично буде вірним, якщо конкретні системи розглядаються в конкретних умовах (тобто в системі, досліджуваних суспільних відносин) [43, с.63], а саме, які охороняються ст.397 КК України, як це доводиться в указаній статі. Отже повнота поняття «суб'єкт злочину» виявляється в тому, що воно повинно мати повноту об'єму цього поняття (тобто має бути відсутня пустота, відсутність наповнення цього

поняття). З цього приводу слід погодитися з позицією В.К. Матвійчука і положень формальної логіки, що при діленні певного поняття, а саме «суб'єкт злочину», сума об'ємів понять – дільників: – «службова», «неслужбова» і «приватна» особа має бути рівною об'єму (обсягу) діленого поняття [43, с.64]. Таким чином, можна погодитися з таким визначенням приватної особи як суб'єкта злочину – це фізична осудна особа, якій виповнився до моменту вчинення злочину вік кримінальної відповідальності, яка вчиняє злочин, не маючи функції та статусу службової та неслужбової особи, не знаходиться в трудових відносинах, діє як приватна особа не в інтересах суспільно корисної діяльності [43, с.64].

Дещо іншою термінологією користується при визначенні суб'єкта злочину В. Пакутін. Так, для позначення можливих суб'єктів конкретного злочину ним використовується поняття «громадяни», поряд із службовими особами [33, с.28]. Нам здається, що вірну позицію в цьому питанні займає В.К. Матвійчук, який зазначає що «використання терміну «громадянин» в поєднанні з службовими особами, як складових суб'єкта злочину, неправомірно» [35, с.93]. Дійсно, що таке поєднання можливих суб'єктів окремого складу злочину приводить до відомої логічної помилки, тобто невідповідності членів поділу і їх перерізу, пересіченню, перетину [35, с.93], а на нашу думку, веде до повного відторгнення їх одного від одного, адже очевидно, що службові особи є також громадянами. Крім того, при такому поєднанні вбачається і друга логічна помилка – неповнота ділення [35, с.93], що є, на наш погляд, істотною методологічною помилкою. Автори, виходячи з механізму логіки мислення, використовуючи поняття «громадяни», не включають, як можливих суб'єктів злочину, осіб без громадянства, громадян іноземної держави, неслужбових і приватних осіб. Це ще раз підтверджує нашу позицію щодо суб'єкта злочину.

Поділ суб'єктів на загальний та спеціальний, як вірно вказує С.Б. Гавриш, для злочинів проти правосуддя дійсно недостатній, бо не відображає соціального і правового статусу суб'єкта [44, с.484]. В дійсності це так, оскільки цей термін є певна абстракція, що позбавлена соціального змісту тобто реальності суб'єкта як такого.

Автор вважає, що теоретичне вирішення питання про суб'єкт злочину, передбаченого ст.158-2 КК України, повинно перш за все слугувати практиці боротьби з цими злочинами. Розробки в науці кримінального права можуть бути сприйняті практикою лише в тому випадку, якщо в достатній мірі конкретизовані і базуються на реальних умовах життя суспільства, мають правові та соціальні основи кримінального закону.

Таким чином, маючи основні методологічні та теоретичні підходи щодо суб'єкта злочинів і, зокрема щодо злочину, передбаченого ст.158-2 КК України незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму, потребує проведення дослідження цього злочину.

Відносно суб'єкта злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму, в юридичній літературі висловлені різні погляди (ці питання автором розглядаються стосовно зазначених положень ст.158-2 КК України 2001 р.): одні автори вважають, що такими може бути за ч.1

ст.158-2 КК та його кваліфікованого виду (вчинення зазначених у диспозиції ч.1 ст.158-1 КК дій за попередньою змовою групою осіб, – загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку (враховуючи місце та час вчинення злочину, а також предмет злочину, суб'єктами злочину, очевидно, можуть бути, перш за все, працівники державних архівних установ та центральної виборчої комісії України, які не є службовими особами) [45, с.283; 46, с.188-189]; другі – наполягають, що суб'єкт цього злочину – загальний (за ч.1 ст.158-2 КК ним може бути будь-яка особа, що досягла 16-річного віку) [47, с.152]; треті вважають, що відповідальність за злочин, передбачений ст.158-1 КК (нині ст.158-2 КК) за знищення чи пошкодження виборчих документів настає з 16-ти років [48, с.197]; четверті – стверджують, що суб'єктом цього злочину є член виборчої комісії або інша службова особа [49, с.51].

Аналіз існуючих точок зору на суб'єкт злочину, передбаченого ч.1 ст. 158-2 КК України свідчить наступне: 1) такі автори як П.П. Андрушкго, М.І. Мельник, В.І. Осадчий, В.П. Тихий (автори першої точки зору), І.О. Зінченко (автор другої точки зору, зазначають, що суб'єкт цього злочину загальний, але не розкривають його (окрім авторів першої точки зору, які називають його ознаки – фізична, осудна особа, яка досягла 16-ти річного віку). Крім того, фахівці прибічники першої точки зору до загального суб'єкта злочину ще відносять працівників державних архівних установ та Центральної виборчої комісії України; 2) М.Й. Коржанський лише зазначає, що за ч.1 цієї статті кримінальна відповідальність настає з 16-ти років (автор третьої точки зору); 3) С.І. Селецький взагалі не з'ясовує за ч. 1 ст.158-2 КК України хто може бути суб'єктом, але чомусь стверджує, що таким може бути член виборчої комісії або інша службова особа (при цьому ігнорує формулювання положень диспозицій ч.1 ст.158-2 КК України).

Отже, в названих вище судженнях є наступні недоліки: 1) автори називають суб'єктом цього злочину так званий загальний, але не розкривають його; 2) вказують, що відповідальність їх настає з 16 років, але не називають таких суб'єктів; 3) треті при назві суб'єктів ігнорують формулювання диспозиції ч.1 та ч.2 ст.158-2 КК України.

З метою усунення таких недоліків, та виходячи з формулювання диспозиції ч.1 ст.258-2 КК України з'ясуємо суб'єкт цього злочину. Виходячи з того, що законодавець в ч.1 ст.158-2 КК України не називає суб'єкта злочину, а в ч.2 цієї статті (окрім діянь, вчинених за попередньою змовою групою осіб) називає суб'єктами члена виборчої комісії чи іншу службову особу з використанням влади або службового становища, то зрозуміло те, що за ч.1 ст.158-2 КК України та за ознакою попередньої змови групою осіб таким суб'єктом може бути лише загальний суб'єкт. Це може бути згідно ч.1 ст.18 КК України фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України, може настати кримінальна відповідальність. У зазначеній статті законодавцем, як ми вже називали вище, визначено три обов'язкові ознаки суб'єкта злочину, які є загальними для всіх суб'єктів злочинів, передбачених КК України; 1) фізична особа; 2) осудність; досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Виходячи з цього, охарактеризуємо кожен з них. Так, фізич-

на особа у кримінально-правовому розумінні – це людина (за чинним КК України суб'єктами злочину можуть бути: громадяни України; особи без громадянства; громадяни іноземних держав). Відповідно до ст.19 КК України осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої діяння (дію чи бездіяльність) і керувати ними (тобто це така особа, яка за віком і станом психічного здоров'я може усвідомлювати фактичну сторону і суспільну небезпеку свого діяння і керувати ними під час вчинення злочину) [50, с.103]. Натомість у відповідності зі ст.22 КК України Кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістьнадцять років. Ці загальні ознаки суб'єкта злочину мають нероздільність і повинні бути наповнені в повному обсязі.

Важливо врахувати також позитивні моменти з існуючих точок зору на суб'єкт злочину за ч.1 ст.158-2 КК України. Такими є: 1) загальний суб'єкт, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку (враховуючи місце та час злочину, а також предмет злочину); 2) будь-яка особа, що досягла 16-річного віку.

Таким чином, можна стверджувати, що суб'єктом злочину, передбаченого ч.1 ст.158-2 КК України, а також за ознакою злочину «ті самі діяння, вчинені за попередньою змовою групою осіб...», передбаченого ч.2 цієї ж статті: 1) загальний суб'єкт – це фізична осудна особа, якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років; 2) це може бути громадянин України; особи без громадянства; громадянин іноземної держави; 3) оскільки слід враховувати місце, час вчинення злочину, а також предмет вчинення злочину, то такими суб'єктами можуть бути працівники державних архівних установ та Центральної виборчої комісії України (але неслужбові особи).

Проте навіть і ці спроби авторів, та в певній мірі і наші доробки, пояснити суб'єкт злочину, передбаченого ч.1 ст. 158-2 КК України, не дають можливості до кінця з'ясувати цю проблему. У цьому контексті важливо розуміти, що ознаки, які характеризують суб'єкт цього злочину, невід'ємно пов'язані з усіма іншими елементами складу злочину і за допомогою останніх дають можливість зрозуміти цей феномен. Тож своїм суспільно небезпечним діянням суб'єкт цього злочину завдає істотної шкоди суспільним відносинам, діючи при цьому винно (суб'єктивна сторона) [5, с.6]. Тому враховуючи те, що суб'єкт злочину – це не абстрактне юридичне поняття, що існує само по собі, а конкретна людина, що включена в суспільне життя і вчиняє передбачені ч.1 ст.158-2 КК України, злочинні діяння. Іншими словами, суб'єкт злочину – це фізична осудна особа, яка досягла до моменту вчинення злочину віку кримінальної відповідальності [15, с.74–75].

Поняття «фізична», «осудна» та «вік кримінальної відповідальності» є загальними (обов'язковими) ознаками суб'єкта злочину. Отже, для з'ясування суб'єкта злочину, передбаченого ч.1 ст.158-2 КК України, і доцільно зупинитися вкотре на обов'язкових ознаках суб'єкта цього злочину. Так, перша ознака суб'єкта цього злочину – фізична особа – закріплює неможливість притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб за вчинення злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму. Таке

рішення законодавця в новому КК, за деяким виключенням, яке стосується юридичної особи, відповідає принципу особистої відповідальності кожної людини за винне вчинення нею суспільно небезпечного діяння [51, с.99-100]. Це свідчить про те, що кримінальне право, як і в нашому випадку, визнаючи суб'єктом злочину лише фізичну особу, засвідчує, що злочин як соціальне явище, послідовно проводячи лінію, що суб'єктом злочину може бути лише особа, яка наділена розумом і має відносну свободу волі [52, с.258; 53, с.9-10].

Обов'язковою ознакою суб'єкта злочину і, зокрема, передбаченого ч.1 ст.158-2 КК, є осудність особи. На наш погляд, переконливо зазначає В.Г. Павлов, що осудність має важливе значення не тільки для встановлення суб'єкта злочину як кримінально-правового поняття, але і для складу злочину в цілому, тому, що за відсутності цих ознак або однієї з них відсутнім буде і суб'єкт злочину [53, с.42]. Важливо, що чинний КК використовує поняття «осудність» і розкриває його змістовну сторону. Так, у ч.1 ст.19 КК визначено, що осудною визначається особа, яка під час учинення злочину могла усвідомлювати (наше твердження – розуміла) свої дії (бездіяльність) і керувати ними [54, с.3; 55, с.34]. Слід погодитися з думкою В.В. Сміх, В.С. Орлова, В.С. Трахтерова, що як осудні мають розділитися особи, що наділені здатністю критично (аналітично) сприймати навколишню дійсність, за власною (особистою) волею керувати своєю поведінкою і, як наслідок, підлягати кримінальній відповідальності за вчинене діяння [56, с. 102–103; 6, с.52; 57, с.7]. До меж критичного (аналітичного) сприйняття дійсності, що оточує особу, вчені, на наш погляд, справедливо відносять усвідомлення винною особою фактичної сторони своєї поведінки, зокрема, діяння, наслідків, причинного зв'язку, суспільної небезпеки вчиненого діяння [6, с.52; 57, с.7].

Таким чином, зміст осудності включає в себе здатність фізичної особи в момент вчинення злочину, передбаченого ч.1 ст.158-2 КК, правильно усвідомлювати (розуміти) фактичні ознаки самого діяння (його об'єктивні ознаки, хоча б в загальних рисах), а також здатність свідомо керувати своїми діями. Важливо звернути увагу на те, що в цьому випадку свідомість і воля тут поєднуються (кореспондують) між собою і власне визначають характер поведінки особи, при вчиненні конкретного злочину.

Важливе (незамінне) значення при вирішенні питання про можливість притягнення до кримінальної відповідальності особи за вчинення незаконного знищення виборчої документації або документів референдуму (ч.1 ст.158-2 КК), має також вік. Визначення віку кримінальної відповідальності за діяння, передбачені ч.1 ст.158-2 КК України, тісно пов'язано з необхідністю встановлення здатності такої особи розуміти фактичну сторону, характер та соціальний і правовий зміст своїх дій, а також адекватно сприймати можливі кримінально-правові міри їх вчинення.

Як ми вже зазначали, що вік є необхідною (обов'язковою) ознакою для визначення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, суб'єктом злочину, в тому числі і того, що ми досліджуємо, та притягнення особи до кримінальної відповідальності [53, с.10]. Тому вік кримінальної відповідальності набуває значення і за вчинення злочину, передбаченого ч.1 ст.158-2 КК

України. Здатність усвідомлювати фактичне значення і соціальний зміст своєї поведінки виникає у людини, яка вчиняє такий злочин з моменту досягнення нею відповідного рівня соціалізації (зрілості, яка пов'язана з досягненням певного віку).

Відповідно до приписів ч.1 ст.22 КК вік відповідальності за злочин, передбачений ч.1 ст.158-2 КК настає з досягнення до моменту вчинення злочину з 16-ти років, оскільки іншого не передбачено в законі. Про це свідчить і опитування працівників правоохоронних органів (90% респондентів). Це пояснюється тим, що людина, яка до моменту вчинення злочину досягла 16-річного віку, здатна на підставі свого життєвого досвіду, можливо навичок та отриманої освіти, орієнтуватися у фактичній обстановці, належним чином оцінювати свої дії, а отже і керувати своїми діями.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна запропонувати визначення суб'єкта злочину, передбаченого ч.1 ст.158-2 КК України: «Таким суб'єктом злочину може бути фізична, осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), яка до моменту вчинення злочину досягла 16-річного віку».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абдуразаков С.А., Ахмедов Г.А.* Суб'єкт преступлення по Уголовному кодексу Узбекской ССР/ С.А. Абдуразаков Г.А. Ахмедов// Вопросы совершенствования законодательства Узбекской ССР/ [ред. кол. Г.А. Ахмедов и др.]. – Ташкент, 1970. – С. 137-147.
2. *Абшилава Г.В.* Некоторые особенности производства допроса с участием переводчика / Г.В. Абшилава// Российский следователь. – 2004. – № 10. – С. 18-20.
3. *Бородин С.В.* К вопросу совершенствования законодательства об уголовной ответственности несовершеннолетних / С.В. Бородин, Н.А. Носков// Современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства. – М., 1994. – С. 57-59.
4. *Владимиров В.А.* Суб'єкт преступлення по советскому уголовному праву: [лекция]/ В.А. Владимиров, Г.А. Левицкий. – М. : МООН РСФСР, 1964. – 59 с.
5. *Наумов А.В.* Предприятие на скамье подсудимых / А.В. Наумов // Советская юстиция. 1992. – № 17-18. – С. 3-4.
6. *Орлов В.С.* Суб'єкт преступлення по советскому уголовному праву / В.С. Орлов. – М. : Госюриздат, 1958. – 260 с.
7. *Орымбаев В.С.* Специальные субъекты преступления / Р. Орымбаев; отв. ред. Г.И. Баймурзин. – Алма-Ата : Наука Каз ССР, 1977. – 152с.
8. *Павлов В.Г.* Суб'єкт преступлення / В.Г. Павлов. – СПб : Юридический центр Пресс, 2001. – 318 с.
9. *Розенко В.І., Матвійчук В.К.* Суб'єкт злочину/ В.І. Розенко, В.К., Матвійчук// Лекція. – К. : Українська академія внутрішніх справ, 2004.-36с.
10. *Светлов А.Я.* Ответственность за должностные преступления / А.Я. Светлов. – К. : Наукова думка, 1978. – 304 с.
11. *Протченко Б.А.* Понятие невменяемости в советском уголовном праве / Б.А. Протченко// Изд. Вузов Правоведение. – 1987. – С. 82-86.
12. *Тацій В.Я.* Суб'єкт злочину / В.Я. Тацій // Кримінальне право України. Загальна частина: [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти] / [М.І. Бажанов,

Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін]; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. – Х., 2001. – С. 130-141.

13. *Устименко В.В.* субъект преступления (понятие и виды): [учеб. Пособие] / В.В. Устименко. – Х. : Харьк. юрид. ин.-т, 1989. – 140 с.

14. Полный курс уголовного права: В 5 т. / Под ред. докт. юрид. наук, проф., засл. деятеля науки РФ А.И. Коробеева. – СПб.: Р. Асланов, Юридический центр Пресс, 2008. – Т. 1: Преступление и наказание. – 2008. – 1133 с.

15. Кримінальне право України. Загальна частина: Практикум [навч. посібник] / Костенко О.М., Козаченко І.П., Матвійчук В.К. та ін.; за заг. ред. В.К. Матвійчука. – К. : КНТ, 2006. – 432 с.

16. *Шем'яков О.П.* Суб'єкт злочину / О.П. Шем'яков // Кримінальне право України (Загальна частина)/ Хохлова І.В., Шем'яков О.П.: [навч. посібник]. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – С.86–95.

17. Кримінальна відповідальність юридичних осіб в Україні: pro et contra Юридична газета. № 24, 12 травня. – 2013. – 1.4 – 9

18. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.

19. *Шабалин В.А.* Методологические вопросы правоведения. В связи с теорией и практикой социалистического управления / В.А. Шабалин. – Саратов : Саратов. ун-т, 1972. – 226 с.

20. Большая Советская Энциклопедия: В 30 т. – Т.9 / [гл. ред. А.М. Прохоров]. – 3-е изд. – М. : Сов. Энциклопедия, 1970: ЕВКЛИД-ИБСЕН. – 1972. – 986 с.

21. Философский энциклопедический словарь / [гл. ред. : Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов]. – М. : Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

22. *Шишов О.Ф.* Становление и развитие науки уголовного права в СССР: Пробл. Общей части: Учеб. пособие (1915 – 1936 гг.) / О.Ф.Шишов: науч. ред. В.А. Владимирова. – М. : Б.и., 1981. – Вып. 1 : 917-1920гг. – 1981. – 85 с.

23. *Кант И.* Сочинение в шести томах. – Т.4. – ч. 2 / И.Кант. – М., 1965. – С. 120-137.

24. *Гегель Г.В.Ф.* Философия права / Г.В.Ф Гегель.–М. : Мысль, 199.-524 с.

25. *Фейербах А.* Уголовное право / А.Фейербах. – СПб. : Медицинская тип.; тип. Гос. Комерц-коллегии; тип. Имп. Воспит. дома, 1810. – 616 с.

26. *Пионтковский А.А.* Уголовно-правовые воззрения И.Канта, А.Фейербаха, И. Фихте / А.А. Пионтковский. – М. : Профобразование, 1971. – 112 с.

27. *Красиков Ю.А.* Доктрина русского уголовного права : источники и тенденции развития / Ю.А. Красиков // Современные Тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства: тез. докл. науч. конф., (г. Москва, 27-28 января 1994 г.) / Под. ред. С.В. Бородина и др. – М., 1994. – С. 34-36.

28. *Брайнин Я.М.* Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве / Я.М. Брайнин. – М. : Госюриздат, 1963. – 281 с.

29. *Трайнин А.Н.* Общее учение о составе преступления / А.Н. Трайнин. – М. : Госюриздат, 1957. – 191 с.

30. Советское уголовное право. Часть Общая: [учеб. пособие] / [Н.С. Алексеев, Н.А. Беляев, Н.П. Грабовская, С.А. Домахин, И.И. Карпец, Н.С. Лейкина и др.] – Л. : ЛГУ, 1960. – 587 с.

31. *Пионтковский А.А.* Преступление в области природных богатств / А.А. Пионтковский // Курс советского уголовного права: В 6 т. / [редкол. : А.А. Пионтковский и др.] – М. : 1971. – Т. 5. – С. 513-544.

32. Писарев А. Правовая охрана и защита лесов / А. Писарев // Советская юстиция, 1982 – С. 7-10.

33. Пакутин В.Д. Ответственность за незаконную порубку леса / В.Д. Пакутин // Социалистическая законность – 1978. – № 11. – С. 40-42.

34. Баулін Ю.В. Злочини у сфер обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення / Ю.В. Баулін // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.]; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К., 2003. – С. 830-899.

35. Матвійчук В.К. Теоретичні та практичні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: [монографія] / В.К. Матвійчук. – К. : Національна академія управління, 2011. – 368 с.

36. Ожегов С.И. Словарь русского языка : ок. 5700 слов / Ожегов С.И.; под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – [19 изд., испр.]. – М. : Рус. яз., 1987. – 846 с.

37. Даль В.Д. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т./ В.И. Даль. – М. : Государственное издательство иностр. и национальных словарей, 1955. – Т. 4. – 1956. – 583 с.

38. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.

39. Матвейчук В.К. Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов: [учеб. пособие] / В.К. Матвейчук. – К. : НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. – 79 с.

40. Попов М.И., Харитонов С.О. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язані з наданням публічних послуг / М.І. Попов, С.О. Харитонов // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: У 2 т. / За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид. допов. – Х. : Право, 2013, т. 2 Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. – 2013. – С. 782-840.

41. Здравомыслов Б.В. Должностные преступления. Понятие и квалификация / Б.В. Здравомыслов. – М. : Юрид. лит., 1975. – 168 с.

42. Мельник М.І. Злочини у сфері службової діяльності / М.І. Мельник // Кримінальне право України. Особлива частина: [підруч.] / [Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.]; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К., 2004. – С. 491-513.

43. Матвейчук В.К. Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В.К. Матвейчук // Проблемы борьбы зі злочинністю в Україні: тези доповідей і повідомлень респ. наук. конф. / АН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 1992. – С. 62-64.

44. Гаврыш С.Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развития законодательства / С.Б. Гаврыш. – Харьков : Основа, 1994. – 640 с.

45. Андрушко П.П. Злочини проти виборчих громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика; [монографія] / П.П. Андрушко. – К. : КНТ, 2007. – 328 с.

46. Андрушко П.П., Зінченко І.О., Мельник М.І., Осадчий В.І., Тихий В.П. Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму (стаття 158-2 КК) / П.П. Андрушко, І.О. Зінченко, М.І. Мельник, В.І. Осадчий,

В.П. Тихий // Кримінальна відповідальність за порушення виборчих і референдних прав / П.П. Андрушко, І.О. Зінченко, С.Я. Лихова та ін.; За аг. ред. В.П. Тихого. – Х. : Изд-во «Кроссруд», 2008. – С. 180 – 192.

47. *Зінченко І.О.* Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина / І.О. Зінченко // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2.: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонкки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х.: Право, 2013. – с. 140 – 184.

48. *Коржанський М.Й.* Кваліфікація злочинів: [навчальний посібник] / М.Й. Коржанський. – Видання 3-тє, доповн. та переробл. – К. : Атіка, 2007. – 592 с.

49. *Селецький С.І.* Кримінальне право України. Особлива частина: [навчальний посібник] / С.І. Селецький. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 330 с.

50. Кримінальне право України. Особлива частина: [підручник] (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.) / За ред. М.І.Мельника, В.А.Клименка. – К. : Юридична думка, 2008. – 712 с.

51. *Келина С.Г.* Принципы уголовного права / С.Г. Келина, В.Н. Кудрявцев. – М. : Ин-т го-ва и права АН СССР, 1988. – 176 с.

52. Курс уголовного права. Общая часть. Т.1: Учение о преступлении: [учебник] / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой. – М.: Изд-во «ЗЕРЦАЛО», 1999. – 592 с.

53. *Павлов В.Г.* Субъект преступления и уголовная ответственность / В.Г. Павлов. – СПб. : Лань, Санкт-Петербургский ун-т МВД России, 2000. – 192 с.

54. *Ломако В.А.* Осудність та неосудність за кримінальним правом України: [конспект лекцій] / В.А. Ломако. – Х. :Укр. Юрид. акад., 1993. – 22 с.

55. *Михеев Р.И.* Проблемы вменяемости и невменяемости в советском уголовном праве; науч. Ред. П.С. Дагель / Р.И. Михеев. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1983. – 300 с.

56. *Сміх В.В.* Кримінальна відповідальність за порушення права особи на правову допомогу: [монографія] / В.В. Сміх; за заг. ред. М.І. Мельника. – К. : Атіка – Н, 2012. – 200с.

57. *Трахтеров В.С.* Вменяемость по советскому уголовному праву: [конспект лекцій] / В.С. Трахтеров. – Х., 1966. – 20 с.

Орлов Ю.В. Суб'єкт злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму

У статті зроблений аналіз теоретичних положень стосовно суб'єкта злочину в цілому і, зокрема, що стосується злочину, передбаченого ч.1 ст.158-2 КК України. Досліджені точки зору на суб'єкт злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму та запропоновано авторське визначення такого суб'єкта.

Ключові слова: суб'єкт, знищення, пошкодження, виборча документація, документи референдуму, загальний суб'єкт, ознаки.

Орлов Ю.В. Субъект преступления незаконное уничтожение избирательной документации или документов референдума

В статье сделан анализ теоретических положений относительно субъекта преступления в целом и, в том числе касаясь преступления, предусмотренного ч.1 ст.158-2 УК Украины. Исследованы точки зрения на субъект преступления незакон-

ное уничтожение избирательной документации или документов референдума и предложено авторское определение такого субъекта.

Ключевые слова: субъект, уничтожение, повреждение, избирательная документация, документы референдума, общий субъект, признаки.

Orlov Y.V. The committer of a crime of illegal destruction of election documents and referendum documents

The article is an analysis of theoretical positions regarding the perpetrator in general and in particular for the crime under Part 1 of art. 158-2 of the Criminal Code of Ukraine. The article researched perspective on the subject of crime illegal destruction of election documents or documents of the referendum and invited the author's definition of the subject.

Keywords: subject, destruction, damage, election records, documents referendum, the general subject characteristics.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2015.